

## Lacan'ın Gerçek (Réel) Kavramı Bağlamında Saramago'nun Körlük Romanına Bir Bakış

A Glance over Saramago's Blindness in the Context of Lacan's Notion of Real

Özlem ÖZEN<sup>1</sup>  
Damla ÖTENKUŞ<sup>2</sup>

Araştırma Makalesi / *Research Article*

Geliş Tarihi / *Received*: 18. 03. 2021

Kabul Tarihi / *Accepted*: 30. 04. 2021

Doi: 10.48146/odusobiad.899183

**Atıf / Citation:** Özen, Ö., ve Ötenkuş, D., (2021), "Lacan'ın Gerçek (Réel) Kavramı Bağlamında Saramago'nun Körlük Romanına Bir Bakış" *ODÜSOBİAD* 11(2), 391-402, Doi: 10.48146/odusobiad.899183

### Öz

José Saramago'nun Körlük romanı, unutmaya zor çeşitli sahneleriyle insan tabiatını anlamak için mükemmel bir örnek sunar. Romanda ani gelen körlüğün sebep olduğu gerçek olamayacak kadar distopik olan ortam insanlığın karanlık taraflarının ortaya çıkmasının tetikleyicisi olmuştur. Zaten vahşi bir düzende yaşayan, tarihi sömürüler, açlık ve savaşlarla dolu olan insanlık, medeniyeti hala içselleştirememiş fakat öyle görünmeyi başarabilmiştir. Mecbur kaldığında medeniyeti bir kenara bırakarak bencilleşir çünkü artık önemli olan medeni görünmek değil, hayatta kalmaktır. Bütün tedbirsizliği, umursamazlığı ve otoriterliğiyle devletin, kolektif hareket etmeyi unutmamasıyla gittikçe yalnızlaşan, umarsızlaşan modern bireyin de bu ortamın oluşmasında büyük bir payının olduğu okuyucunun gözlerinin önüne serilmekte olan roman bu açıdan çok başarılı bir toplumsal eleştiri ortaya koymaktadır. Bu çalışmada ele alınacak olan konu; Büyük Öteki diye adlandıracağımız, Sembolik düzende yer alan ve yardım talep edilen devlet ve din gibi kurumlar, karakterlerin Gerçek düzleme geçmesiyle anlamlarını yitirecek, körler bu kurumlardan umutlarını keseceklerdir. Bunun sonucunda, hayatta kalmanın tek yolunun birlikte hareket etmek olduğunu ve çıkış yolunu bulmanın sadece kendi ellerinde olduğunu kabulleneceklerdir. Bu kabulleniş süreci Gerçek düzlemde başlamıştır. Dolayısıyla makalede Körlük'te distopik bir anlatımla insanlığın ani gelişen körlükle birlikte Gerçek düzleme geçip kendi benliklerini tanımları ve bu farkındalığa ulaşmadaki süreç Lacan'ın Gerçek (Réel) kavramı bağlamında incelenecektir.

**Anahtar Kelimeler** Psikanaliz, Jacques Lacan, José Saramago, Körlük, Distopya, Gerçek.

### Abstract

*José Saramago's Blindness is a perfect example to understand human nature since it presents us with the scenes that is hardly forgettable. In the novel, an unimaginable dystopia of which the reason is a sudden, unexpected epidemic of blindness, triggers people's dark side to come out. Humanity, who already lives in savage circumstances, of whom the history is full of wars and hunger, could not internalize the civilization but succeed to pretend to look civilized. However, when compelled, humans, putting aside civilization, become selfish since the only important thing is to survive not to pretend. Readers are presented to which both the government who are incautious, careless, authoritarian, and modern individuals who are forgetful about resisting together as they get lonely, have an equal share in creating this dystopia. With transition to the Real order, such notions as government and religion lose their meanings, Blinds give their hope up on these establishments from whom help is claimed and that are called as Big Other in the article. As a result, they give into the idea that the way of survive is to move together and they should count on themselves only in order to find a way out. This process of acknowledgement begins in the Real order. Consequently, in the article, it will be analyzed that the dystopic narration of Blindness, that the people's realization of their inner nature when they pass into the Real order leads to a realization process in the context of Lacan's notion of Real (Réel).*

**Keywords** *Psychoanalysis, Jacques Lacan, José Saramago, Blindness, Dystopia, Real.*

### Giriş

Jose Saramago, Portekiz doğumlu, Nobel ödüllü bir yazardır. En bilinen kitapları arasında *Körlük*, *Kabil*, *Görmek* gibi eserler bulunur. Çok fakir bir aileden gelmektedir, bu yüzden okumayı bile kendi

<sup>1</sup> Doç.Dr. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, ozlemganozen@gmail.com Orcid: 0000 0003-2163-8823

<sup>2</sup> Yüksek Lisans Öğrencisi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, muserdamla@gmail.com, Orcid: 0000-0002-0123-8286



kendine öğrenmiştir. Yoksullukla olan büyük mücadelesi, yazdığı romanları da etkilemiştir. Onun eserlerine baktığımızda, acımasız ortam şartlarına karşı mücadele eden sıradan insanları görürüz (Bkz. Costa, 2013: 2). Romanlarını etkileyen bir diğer unsur da António de Oliveira Salazar'ın yönetimi altında büyümüş olmasıdır. 1932-1968 yılları arasında hüküm süren bir diktatör olan Salazar, Saramago'nun bütün eserlerinde otorite karşıtı bir pozisyon almasının kuşkusuz önünü açmıştır. Yazar, 1969 yılında Portekiz Komünist Partisine katılmıştır. Kendisinin komünist geçmişinin etkisini eserlerinde, özellikle, bu makalenin konusu olan *Körlük*'te, toplu hareket etmenin öneminin vurgulanması ve karakterlerin ancak bu yolla hayatta kalabildiğinin altının çizilmesiyle fark etmekteyiz. Buna bağlı olarak, insan ilişkileri de eserlerinde öne çıkmaktadır.

Bunun yanında, Saramago'nun üslubu da mevcut kurallara, otoriteye isyan niteliğindedir. Neredeyse bir paragrafı bulacak upuzun cümleler kurar, bunu yaparken de nokta ve virgüller dışında hiçbir noktalama işareti kullanmaz. Çünkü kendisini bir *sözlü anlatıcı* olarak gören yazar, noktalama işaretlerinin anlattığı şeylerin akıcılığını bozduğuna inanır (bkz. Costa, 2013: 2).

Bahsi geçen *Körlük* romanı ise 1995 yılında yayınlanmış, 1998 yılında yazara Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandırmış, distopik bir romandır. Bu romana da Saramago kendi tarzını yansıtmıştır. Uzun cümleler, nokta ve virgül dışında bir noktalama işareti kullanılmadığından kimin ne dediğini anlamak güç olabilir. Romanda üçüncü şahıs anlatıcı kullanılsa da karakterlerle bağ kurulması kolaydır; zira karakterlerin ve yerlerin isimleri yoktur. Bu da, romanın evrensel bir noktada durduğunun kanıtıdır.

Romanın konusu, adı bilinmeyen bir ülkede, aniden körlük salgınının başlamasıyla mevcut düzenin bir kaosa dönüşerek distopik bir hal almasıdır. Başlarda, kör olan insanlar eski bir akıl hastanesine konur, ancak bu hastane yaşanabilecek bir ortam olmaktan çok uzaktır. Zaman geçip de diğer körlerin getirilmesiyle, kalabalık, pislik, cinayetler, tecavüzler ve açlık yüzünden daha da yaşanmaz hale gelir. Bu açıdan eser, insanoğlunun fırsatını bulduğunda ne kadar vahşileşebileceğini gösteren bir insanlık portresidir. Bu yüzden, yüzeysel bir okumayla çok karamsar bir tablo çizer. Bununla birlikte, kaos sırasında hayatta kalabilmenin yolunun topluca hareket etmek olduğunu gösterir. Doktor'un karısı üzerinden ise merhametin insanlığı kurtaracağı umudunu aşlar.

José Saramago'nun *Körlük* romanı, gerek modern topluma eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşması gerekse eserde yaşanan felaket sonucu insanların tabiatını açıkça ortaya sermesiyle modern zamanların en etkileyici eserlerinden birisi olmuştur. *Körlük* romanı, bir adamın trafikte beklerken arabasının içinde kör olmasıyla başlar. Ancak ne herhangi bir hastalığı ne de daha önceden kör olacağına dair bir belirtisi vardır. Daha sonra ise zamanla 'beyaz felaket' olarak adlandırılan körlük bir salgın haline gelir ve Doktorun karısı hariç, insanlar kör olmaya başlarlar. Hükümet ise ne yapacağını bilemez bir halde, çözüm olarak körleri ve onlarla yakın temasları eski, yıkık dökük bir akıl hastanesine kapatır, başlarına ise kaçma ihtimallerine karşı askerler konulur. Burada, kör olmayan tek insan olan Doktorun karısı, insanlığın en iğrenç, en kötü taraflarına şahit olur. Gören tek kişi o olduğu için de oradakilere bir nevi rehber olur. Daha sonra ise hastanenin yanmasıyla çoğu kör kaçar; dolayısıyla bütün ülkenin artık kör olduğu, hastanenin içinin ya da dışının fark etmediğini, her ikisinin de aynı olduğu anlaşılır. İnsanlar artık sürüler halinde, hayvanlar gibi yaşamaya başlamışlardır.

Körlük, belli şartlar altında insanın üzerindeki öğretilmiş medeniyet kostümünü nasıl attığını ve özünde nasıl vahşi bir yaratık olduğunu göstermektedir. Bu konuda Şerbetçi "*Aslında Saramago için körlük farazidir. Onun yapmak istediği Öteki'nin bakışını yok ederek kendimizin, çevremizdekilerin ve toplumun gerçek değerlerinin ortaya çıkmasını sağlamaktır. Bunu kendimizi yanlış bir "ben" ile eşdeğer tuttuğumuzu ve kendimizi gerçekte olduğu gibi görmediğimizi hissettirerek yapmayı amaçlar*" (Şerbetçi, 2010: 5) diyerek Öteki'nin yani Simgesel düzlemdeki bakışların olmadığı yerde, bu eksikliğin insanlığın esas benliğini ortaya çıkardığını ifade etmiştir. Çünkü denetleyici bakışların olmadığı yerde, saklayacak bir şey de yoktur. Denetlenmediğini, gözlenmediğini fark eden insan, bu durumdan cesaret alarak daha önce hiç görmediği ve göstermediği yüzünü ortaya serebilir. Bunu doğrularcasına Saramago da Maya Jaggi'ye verdiği bir röportajında romanın aslında bizim kim olduğumuzu gösterdiğini söyler: "*Ben medeniyetin yaldızlı maskesini değil, toplumu olduğu gibi görüyorum. Açlıkla, savaşla, sömürüyle, zaten bir cehennemdeyiz. Körlüğün getirdiği kolektif bir yıkımla birlikte iyi veya kötü her şey su yüzüne çıkıyor. Bu (roman) bizim ne olduğumuzun bir portresi*" (Saramago, 2008).

Carrico Vieira'nın vurguladığı gibi: "Görüş kaybı yaşandığında, insanın özünde bulunan sevgi, dayanışma, kardeşlik ve akıl gibi diğer özellikler de beraberinde kaybolmuştur ve varlık tamamen hayatta kalma ihtiyacına odaklanmıştır" (Carrico, 1999, 388; Akt., Krabbenhoft, 2001: 129). Bu durum insanlar için yepyeni bir düzenin başlangıcıdır. Daha önce alışkın olmadıkları bu zorlu yaşam şartları ve gerçek benliklerine tanık olmanın yarattığı şok onları bambaşka bir düzleme taşımıştır. Bu konuda Şerbetçi de: "Eskiden değerli ve anlamlı olanlar, modern körlerin dünyasında yeni değerler ve anlamlarla yer değiştirir. Sembolik sistemdeki bazı şeylerin tamamen boş bir gösterene dönmelerini ve yeni bir düzenin kurulmasını izleriz" (Şerbetçi, 2010: 8) diye belirterek önceden Sembolik düzlemde yaşayan karakterlerin sahip olduğu vicdan, merhamet, saygı, sevgi gibi değerlerin yeni düzende anlamlarını kaybetmesini işaret etmiştir.

Hastaneye yerleştirildikleri ilk anlarda içinde hala medeniyetin izlerini taşıyan insanlar, örneğin tuvalete gitmeleri gerektiğinde gerçekten tuvaleti ya da ona benzer gizli saklı bir yeri aramaktadır; yetersiz de olsa kendi aralarında bir düzen oluşturmaya çalışmaktadırlar. Ancak zaman geçtikçe insanlar tuvalet ihtiyaçlarını koridorlara, boş buldukları herhangi bir yerde gidermekten rahatsızlık duymamaktadırlar. Bunun yanı sıra yine zamanla körler arasında güçlü olanın diğerlerini ezdiği bir düzen ya da düzensizlik ortaya çıkmış, çeteleşmeler başlamıştır. Çeteler diğer körleri haraca kesmişler, değerli eşyaların yeterli gelmediği zaman ise kadınlara tecavüz etmeye başlamışlardır. Thomas Hobbes'a göre bunun sebebi otoritenin yokluğudur. O, her şeyin sahibi olan, insanları kontrol eden bir otorite olmadıkça, insanların kendi doğalarından dolayı ortaya çıkan anarşiden kurtulamayacağını söyler (Bkz. Hillman, 2009: 1). İnsan vahşi ve kontrol edilmesi gereken bir varlıktır. Romanda sözü edilen düzensizlik, yaptıklarından utanmama hali belki de artık kontrol eden bir varlığın olmamasından kaynaklı bir rahatlamamanın işaretidir. İnsanları izleyen göz ister devletin ister Tanrının isterse de birbirlerinin gözleri olsun, bu bakışlar onların kendilerini kontrol etmelerinde içgüdüsel olarak kontrol mekanizması görevi görmektedirler ve bu kontrol mekanizması çöktüğünde geriye kalan sadece kaostur. Söz konusu romandaki çöken devlet ve toplum düzeni, devletin hastanedekileri kendi haline, adeta ölümün kollarına bırakması, insanoğlunun düşebileceği en dip noktaları göstermiştir. Hillman'a göre:

*Hobbes korku ve özgürlüğün birbiriyle çelişmediğini söylemiştir. Çünkü Leviathan<sup>3</sup> korkusu insanların birbirlerine kötülük yapma eğilimlerini kısıtlayarak onları medenileştirir. Bunu göstermek içinse yolcular sahip olduklarını denize atmadıkları takdirde batacak olan bir gemi örneğini verir. İnsanların bu eşyaları denize atmama özgürlüğü vardır, yani kendi eşyalarına Leviathan'ın sahip çıkmasını istemekte özgürdürler. Ancak, eşyalar atılmazsa gemi de batacaktır. İnsanlar da mallarıyla birlikte hayatını kaybedecektir (Hillman, 2009: 3).*

Tüm bu anlatılan kaos göz önüne alındığında *Körlük* bir distopya örneği olarak ele alınabilir. Roman gerek modern toplumun bir eleştirisini yapması, gerçek olması neredeyse imkânsız olan mekân tasvirlerinde bulunması ve tüm bunlara rağmen umut aşılmasıyla distopya örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu da, distopyanın öznelere olan insanları incelemek, onların karanlık dünyalarına doğru giriş yapmak elbette ki romanı anlamlandırmada en iyi yollardan biridir. Bu çerçevede çalışmamız Jacques Lacan'ın Psikanalitik yöntemi üzerinden Gerçek (Reel) kavramına odaklanacaktır. Böylelikle *Körlük* öncelikle distopik özellikler göstermesi açısından ele alınıp, sonunda felaket olarak isimlendirilen ani körlüğün insanlığın karanlık tarafını ortaya çıkarması yoluyla kendi benliklerini tanımları ve içinde buldukları durumla mücadele etmelerinde üstlendikleri rol ve süreç incelenecektir.

### **Bir Distopya Olarak Körlük**

*Körlük*'ün distopya türüne ait olduğunun bilinmesi, eseri değerlendirirken göz önünde bulundurulması gereken bir noktadır. Zira karakterlerin otoritelerin gerçek yüzünü öğrenerek, toplu hareket etmeyi öğrenmesi ve kendi benliklerinin farkındalığına erişmesinin tetikleyicisi bu distopik ortamdır. Bu yüzden eseri distopyanın özelliklerini göz önüne alarak değerlendirmek, karakterlerin geçtiği süreci daha sağlıklı değerlendirmemizi sağlayacaktır. Distopyaların en önemli özelliklerinden biri olan devlet, modern toplum ve hatta bu topluma yapılan bir nevi uyarı, *Körlük* romanında da kendine yer bulur. "Karanlık yönüyle distopya kaleme alındığı dönemin koşulları karşısında bir uyarı

<sup>3</sup> Leviathan, Hobbes'un insanları gözetleyen ve denetleyen devleti anlatmak için metafor olarak kullandığı bir canavardır. Bu canavarın vücudunu ise, o devletin vatandaşları meydana getirir.



olarak ortaya çıkar ve bundan dolayı, en az gölgesi olduğu ütopya kadar eleştirel bir işlev kazanır" (Çörekçioğlu, 2015: 29). Saramago'nun uyarısı da açıktır: Devlet umursamaz, yalancı ve otoritesini insanların kötülüğü yönünde kullanan bir kurumdur. İnsanlar, devletin bu tavrına karşı birleşmezlerse hayatta kalamazlar. Nitekim karakterlerin de bu doğrultuda hareket ettikleri görülmektedir. Nereye giderlerse gitsinler, ne yaparlarsa yapsınlar, birbirlerinden ayrılmazlar ve işte bu yüzden hayatta kalmışlardır. Eğer aşırı bireyselleşmiş, yalnızlaşmış modern insan, topluluk halinde hareket etmezse, kitapta da örneği görülen birtakım kaoslara yenik düşecek, bu ortamların avantajını kullanmak isteyen tiranlıklara karşı yem olacaklardır. Bu sebeple insanlar devletten ya da herhangi bir denetleyici güçten umudunu kesmeli, onların güçlerini kötüye kullanma ihtimaline karşı her an tetikte olmalı ve sadece kendilerine güvenerek, birbirlerinden güç almalıdırlar. Kaostan nasıl kurtulacaklarının cevabı bu kurumlarda değil, kendilerindedir.

Distopyalar ütopyaların tersi olarak görülür, yaşanabilir bir dünya yerine yaşanmaz, karamsar bir dünya çizerler. Ağkaya'ya göre: "İlk olarak, John Stuart Mill tarafından, 1868'de kullanılan distopya kötü, normal olmayan, hastalıklı anlamına gelmektedir ve anti-ütopyanın karşılığı değildir. Kabaca tanımlandığında, "ütopya, ağırlıkla 'uygulanabilecek iyi' olarak görülüyorsa, distopya 'uygulamada kötü olan'dır" (Ağkaya, 2016: 26). Burada da ifade edildiği üzere distopya ütopyanın tersi değildir. Ütopya, uygulanabilme ihtimali olan bir dünyadır, yani tamamen ihtimaller üzerine kuruludur, gerçek değildir. Ancak distopya zaten uygulanmış olan ve bu uygulamada kötü olan, zaten çoktan gerçekleşmiş bir felaketi içine alan bir dünyadır. *Körlük* romanına bu açıdan bakıldığında, sebebi bilinmeyen, ani bir felaketin yaşanmasını yani zaten uygulamada olduğu görülür. Çelik: "Distopik romanlar genellikle çağdaş toplumun unsurlarını içeren ve bazı modern eğilimlerin sakıncalarına karşı uyarı niteliği taşıyan romanlardır. Modern toplumu bekleyen olumsuz geleceği veya durumu anlatırlar" diye belirtir (Çelik, 2015: 60).

Ele aldığımız modern romanda günümüz insanın eğilimleri eleştiri konusu olmuştur. Globalleşen dünyada zamanla yalnızlaşan, hatta bireyselleşen insan, toplumdaki kopuk bir hal almış, bu da otoritelerin kontrol isteğine karşı bir birleşmeyi neredeyse imkânsız kılmıştır. Adanmış bir komünist olan Saramago'nun da bireysellikten çok topluluğa önem verdiği açıktır (Bkz. Joseph ve Edward, 2019: 1). Romanda bireyler zamanla tebaa haline gelmişlerdir. Bu konuda Vieira şöyle demektedir:

*Romanda körlük bireylerin bir devlete ve onun kısıtlamalarına tabi bir 'özne' haline gelmesiyle ilintilidir. Yine de bu durum ana karakterlerin politik bağımlılıklarının farkına varmasında önemli bir adımdır ve güç ilişkileri ile kolektif özneliği baz alan bir yöntem hakkında düşünmek için bir yol açmıştır (Vieira, 2009: 2).*

Bu noktadan bakıldığında, romandaki kişilerin kör olması onların bir birey olduklarından çok devlete bağlı, devletin elinde sıradan bir vatandaş olduklarını anlamalarına sebep olmaktadır. Romanın ikinci yarısında ise bu özneler birlikte hareket etmişler ve kolektif bir öznelik oluşturmuşlar, bir olmuşlardır. Kavas'ın da belirttiği gibi:

*Ütopyalarda olduğu gibi distopyalarda da toplumu yöneten idareciler, insanların mutluluğunu sağlamaya çalıştıkları iddiasındadır. Her iki durumda da bireylere, kurulan mevcut düzene itaat etmeleri istenir. Ütopyalarda bu istek iyimser ve kendiliğinden bir durum şeklineyken, distopyalar da ise düzeni sağlamak için her türlü baskı ve zor kullanılır (Bezel, 1984: s.8; Akt., Kavas, 2019: 54).*

*Körlük'te* ele alınan devlet insanları akıl hastanesine götürmektedir. Ayrıca, her gün orada nasıl yaşadıklarına dair askerler tarafından bir anons yapılmaktadır. Düzene uymayanlar veya kaçmaya kalkışanların sonu ise ölüm olacaktır: "Bu ifadeyle birlikte, açıklayacağımız talimatlara herkesin uymasını rica ediyoruz, bir ışıklar sürekli açık kalacaktır, elektrik düğmeleriyle oynamanın hiçbir yararı yoktur, çalışmamaktadırlar, iki, binadan izinsiz ayrılmak, doğrudan ölüm anlamına gelecektir" (Saramago, 2017: 51).

Öte yandan, *Körlük'te* distopik eserlerle ortak bir diğer özellik ise umut aşılmasıdır. Körlük insanlık için ne kadar karamsar tablo olarak görünürse görünsün, temelinde yatan şey insanlığın belli şartlarda kurtulabilme umudu olduğunu göstermektedir. "Bu doğrultuda, umut aşılabilen distopyalar, başarısız sayılır. Distopyaların asıl amacı, insanların daha iyi bir toplumun mümkün olduğunu gördükten sonra inşası için çalışmalarını sağlamaktır" (Ağkaya, 2016: 26). Daha önceden de bahsedildiği gibi Saramago, birlikte hareket etmenin ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır. Romanın kurgusu, bu doğrultuda topluluk bilinci kazanmanın önemli olduğunu gösterir. Sonunda

roman karakterleri bu durumu kabullenmiş artık tek bir grup olarak ve tek bir kişi gibi hareket etmeye başlamışlardır. Birlikte oldukları süre boyunca yaşamlarını sürdürmeleri daha kolay olmuştur. En sonunda ise körlükten kurtulmuşlardır.

Saramago'nun *Körlük*'ün devamı niteliğinde yazdığı *Görmek* romanında yine aynı kişilerin, artık otorite karşısında nasıl birlikte hareket ettiklerini, otoritenin ve demokrasinin aslında sadece devletin hakimiyetini devam ettirmek üzerine kurulu bir araç olduğunu fark ettikleri görülmektedir. Bu durumda gerçekten de *Körlük*'te meydana gelen felaketin yol açtığı gruplaşma, insanların kendilerinin aslında devletin gözünde sadece bir tebaa, yok edilmesi gereken bir sorun olduklarını fark etmelerini sağlamıştır.

### **Jacques Lacan ve Psikanalitik Kuram**

Saramago'nun konu aldığı ani körlüğün sebep olduğu distopik bir ortamda yaşanan olayların insanların kendilerini tanıyıp otoritenin temsil ettiği kurumların eksikliğinin farkına vardığını Lacan'ın Gerçek kavramı çerçevesinde değerlendirmek için Lacan'ın Psikanalitik kuramına değinmek gerekir. Lacan'ın Simgesel, İmgesel, Gerçek (symbolique, imaginaire, réel) olarak adlandırdığı üç evre ona göre insan gerçekliğinin üç farklı düzlemidir (Bkz. Tuzgöl, 2018: 43). İmgesel düzlem pre-lingüistik dönemdir. Bebek annenin bedeninden doğum ile koparılır ancak kendisini annesinin bir parçası, eksik olan bir uzvu olarak hisseder ve annesinin bedeniyle bir bütünlük içinde olduğunu düşünür. Doğumda ayrılmanın getirdiği "eksik uzuv" olma hissi, tekrardan anneye bütünlüşme arzusu doğurur. Çünkü ancak bu yolla tam olacağını hisseder. Bu noktada ise devreye Lacan'ın Ayna evresi olarak adlandırdığı dönem girer. Lacan'a göre bu dönem bebeğin 6-18 aylık dönemi arasında yer alır. Bebek aynadaki görüntünün kendi görüntüsü olduğunu farkındadır. Kendi görüntüsünü tanıdığı anda çeşitli jest ve mimikler yaparak, bu mimiklerin aynadaki görüntüleri ve aynada yansıtılan şeyler arasında ilişki kurar (Bkz. Lacan, 2005: 1). Bu dönemi yaşayan bebeğin ayna evresinin şöyle bir tanımı yapılmaktadır:

*Lacan'a göre bebek annesi ile ayna evresi denen bir dönemi yaşar. Bu dönemde bebeğin kendine yabancılaşması ve özdeşleşmesinin başladığı dönemdir diyebiliriz. Bebek ayna da kendisini ya da kendi aksini görünceye kadar annenin bir uzantısı ya da bir parçası olarak yaşamına devam eder. Kendini besleyen ve koruyan annesi ile bir bütünlük duygusu yaşar (Tuzgöl, 2018: 44-45).*

Aynada kendini gören özne narsistik bir an yaşayarak, aynadaki görüntü karşısında büyülenir. Aynadaki görüntü onun ulaşması gereken ben değil, beğendiği, olmak istediği bendir. Lacan bu konuyu "aynada kendisine bakan kişiyi dayanak noktası olarak ona tutunan özne, ben idealinin değil ama ideal beninin, kendi kendinin hoşuna gitmek istediği o noktanın orada belirliğini görür" diyerek açıklar (Lacan, 2013: 271). Bebeğin aynada yakaladığı bakış öznenin oluşumunda en önemli aşamalardan biridir. "Lacan'a göre öznenin oluşumu daima "öteki"yi varsayar. Ben'in ortaya çıkabilmesi için, çocuğun kendisini "öteki" olarak görebileceği bir ayna evresi zorunludur. Aynada görülen (ve bedensel bir bütünlük, tamlık yanılması yaratan) öteki, ben'in temelidir" (Zizek, 2008: 249). Ancak bu yanlış bir "ben" algısının temelini atılmasıdır; zira karşısındaki sadece bir imajdır. O, imajı birçok perspektiften görebilse de tek göremediği perspektif kendisine bakılan yani imajın perspektifidir. Bu sebeple özne tam olarak bir benlik farkındalığına erişemez. Sonuç olarak özne bu eksikliği giderme, bütünlüşme arzusunu tatmin edemez. Bunun üzerine bu tatmini ya kendisi yani Küçük Öteki'nde ya da anne, baba, Tanrı gibi Simgesel düzenin Büyük Öteki'lerinde arar. Bu, ömür boyu sürecek bir arayışa işaret eder. Söz konusu ilksel arzunun yani anneye bütünlüşme arzusunun Simgesel düzende bir tanımlaması yapılamayacağından ve özne kendisini asla aynadaki imajın bakışıyla göremeyeceğinden, bu eksikğin tatmin edilmesi imkansızdır. Bu eksikliğin tatmini için gerekli olan şey ise *objet petit a*'dır. Tanımlanamayan bir eksiklik hissi olan bu obje tam da bu özelliği sebebiyle Gerçek ile ilintilidir.

Özne ancak bunun imaj olduğunun farkındalığına eriştiğinde sembolik düzene geçer. Bu dönem ise sosyal, legal ve diğer kurumların öznenin hayatına girdiği ya da öznenin onların düzenine girdiği sosyal olgunlaşma dönemidir (Bkz. Lundell, 2010: 1). Simgesel düzlem öznenin kendini inşa etmesi için gereklidir. İmgesel düzlemdeki Küçük Öteki ile yanlış da olsa bir "ben" inşasının temellerini atan özne, inşanın tamamlanması için Simgesel düzlemdeki Büyük Öteki'nin bakışına da ihtiyaç duyar. Çünkü gerek Küçük öteki --yani aynadaki imajı-- gerekse Büyük Öteki --yani Simgesel düzlemdeki



öğelerin bakışı-- öznedeki eksik olan perspektiflerdir. Özne kendisini bu öğelerin bakışıyla göremez. Bu öznedeki eksik bakış, ancak Simgesel düzlemdeki, kendisine bakanların bakışlarıyla tamamlanır.

Çalışmamızın asıl temelinde yatan kavram ise Gerçek'tir. Gerçek ne imgesel ne de simgesel düzende bulunandır. Bütün bunların ötesinde, tanımlanamayan, beklenmedik anda ortaya çıkan bir durumdur. "Gerçeklik, Gerçek'in simgeselleştirilebilen kadarıdır; felsefe ve insan bilimlerinin anlamlandırılmayı (dil alanına çekmeyi) başaramadığı bir artık, bir fazla her zaman var olacaktır ki Lacan'ın Gerçek'i tam da bu, fazladır" (Bkz. Žižek, 2008: 247). Yani Gerçek, dille anlatılabilmeyenin ötesine geçmiştir. Bu bağlamda ölüm bir Gerçek'tir. Çünkü ölüm beklenmedik, nasıl bir şey olduğunu bilemediğimiz, dolayısıyla tanımlayamadığımız için simgelere dökemediğimiz, bütün algılarımızın ötesine geçen bir olgudur.

### **Körlük ve Gerçek**

Lacan'ın kuramına göre gerçek olma durumu, kavranması imkânsız olmasa da oldukça karmaşık bir olaydır. Onun Gerçek (Real, Réel)<sup>4</sup> olarak tanımladığı düzlem bizim gördüğümüz, konuştuğumuz şeylerin ötesindedir. Dille anlatılamayan, gözle görülemeyen demektir. O yüzden her gün yaşadığımız, gördüğümüz ve gerçek olduğunu düşündüğümüz şeyler Sembolik düzleme aittir; yani dille söylenebilen, anlatılabilen şeylerdir. Bunun yanında aşk, ölüm gibi soyut şeyler ise telaffuzun ya da dilin anlatabildiğinin, hepimizin algısının çok ötesine geçer. Beklenmedik bir anda gelir, tam olarak tanımlanamaz. Saramago'nun romanında yaşanan felaket de Gerçek'in açık seçik bir gösterimi olabilir. Bu konuda Aristodemou şöyle der:

*Ben Saramago'nun bize Gerçek'in korkunç bir örneğini sunduğunu düşünüyorum. Yani bütün beklentilere karşın, akla hayale sığmayanın geri alınmaz ve katastrofik bir şekilde meydana gelmesi. Gerçek, bazen düşünüldüğü gibi, olmayan bir şey değildir; onu bu kadar korkunç yapan şey her ne kadar hayal edilmesi güç de olsa bir şekilde olması hatta saldırmasıdır. Ama onu Gerçek yapan şey tanımlama kapasitemizi aşmasıdır çünkü onu anlatacak kelimeler yoktur ve hiçbir tecrübemize benzemez (Aristodemou, 2011: 4).*

Eserde körlüğün normal bir travma değil, ancak Gerçek olarak adlandırılmasının sebepleri ise körlüğün açıklanamaması, nedensizce ve aniden meydana gelmesidir. Körler neden aniden kör olduklarını bilmezler. Hatta körlük, göze beyaz bir ışığın inmesi olarak tanımlanır. Bu, hiç görülmemiş bir durumdur. Öyle ki bizzat bilim adamı olan Göz Doktoru bunu açıklayamaz çünkü literatürde bir benzeri yoktur.

*Bilmek istersin diye anlatıyorum, bugün son derece tuhaf bir vakayla karşılaştım, görme yetisini tamamen yitiren bir adam geldi, incelediğimde fark edilebilir hiçbir doku bozukluğuna rastlamadığım gibi kalıtsal bir yapı bozukluğu da yok, her şeyi bembeyaz gördüğünü söylüyor (...) ama sana başta söylediğimi unutma, beyaz bir körlük bu, gözün bütünüyle karardığı amorozisin tam tersi, yani beyaz bir amorozis olduğunu bilmiyorum, beyaz bir karanlık yani, evet, biliyorum, şimdiye kadar hiç görülmemiş bir şey (Saramago, 2017: 27-28).*

Beyaz bir karanlık buradaki kilit tanımdır. Karanlığın beyaz olması daha önce görülmemiş, dilin temsil kapasitesini aşan bir şey olduğundan Gerçek olarak değerlendirilmelidir. Bu durum, bize görmenin ya da bilmenin eksik olduğunu, hakikate (truth, vérite) götürmeyeceğini hatta bizim korkunç ve acı verici olan hakikati görmemizi engellediğini göstermektedir (Bkz. Aristodemou, 2011: 4-5). Bu noktadan bakıldığında bilimin sembolik düzlemde yer almakta olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte eserdeki körlük felaketi ise Gerçek olarak adlandırdığımız düzleme geçmektir. İnsanlar, Gerçek düzleme geçtiklerinde, yani kör olduklarında, Sembolik düzlemde yer alan gerçeklik (reality, réalité) yerine, görünmeyen hakikati (truth, vérite) görmektedirler. Bu hakikat ise insan tabiatının acımasız olduğudur. Bunu kabullenmek o kadar zordur ki körler arasındaki tek gören göz olan doktorun karısı ağlayarak kör olmak istediğini söylemektedir. Çünkü Gerçek düzleme ulaşıp da hakikati öğrenmek acı veren, kabullenilmesi zor bir tecrübedir: "Uykusunda konuşan kocasına, ötekilerin gri örtüler altındaki bedenlerine, kirli duvarlara, sahiplerini bekleyen yataklara baktı ve o da

<sup>4</sup> Bundan sonra makalede kullanılacak olan ve büyük harfle başlayan Gerçek (Réel) dilin sınırlarının ötesindeki Lacan kavramını, küçük harfle başlayan hakikat (truth) kavramı ise kahramanların kendi benlikleri hakkında ulaştıkları gerçeği ifade edecektir.

*sakince kör olmak, nesnelerin görünen kabuğunun altına girmek, ta içlerine nüfuz etmek, oradaki göz kamaştırıcı ve çaresiz körlüğe dalmak istedi” (Saramago, 2017: 66).*

Doktorun karısının körlüğü dileyecek kadar ileri gitmesinin sebebi, kapatıldıkları akıl hastanesinde şahit olduğu iğrenç davranışlardır. Medeni görünümünün altında aslında zorda kalınca yapacaklarında sınır tanımayan bir hayvanın yattığını görmesidir. Doktor’un karısı, o insanları tanıdıkça kendisini de daha iyi tanımaktadır. İşte kadını asıl üzen şey, eğer kör olsaydı, kendi yapacaklarının yansımalarını çevresindeki insanlarda görmüş olmasıdır.

*Ama şimdi, yerlerde yatan körleri saymazsak, iki yüz kırk yatağın tamamının işgal edilmesi durumuyla karşı karşıyayken, karşılaştırma, imgeleme ve eğretilme bakımından ne kadar zengin olursa olsun hiçbir hayal gücü, burada biriken pisliği gerektiği gibi betimlemeye yetmez. Sözü edilen, yalnızca cehennemde içine lanetli ruhların boşaltıldığı kadar iğrenç birer kovuk olan tuvaletlerin kısa sürede aldığı durum değil, bazı körlerin diğerlerinin acil ihtiyaçları karşısında yeterince saygılı davranmaması ya da önceleri ara sıra ama şimdi alışkanlık haline getirerek, koridorlar ve diğer geçiş yerlerini çok geçmeden tuvalete dönüştürmeleriydi (Saramago, 2017: 137).*

Gerçekten de romanda insan ve hayvan arasındaki sınır belirsizleşmiş, insanlar hayvan gibi sadece temel ihtiyaçlarını karşılama güdülerıyla hareket etmeye başlamışlardır. Bolt’a göre olay örgüsünde bu hayvanlaşmanın açık edildiği birçok nokta vardır. Bunlardan birisi (sözü geçen pislik) insanların artık bencilleşerek, kimseyi umursamadan pisliklerini etrafa bırakmasıyla hayvandan farksız olduğunu gösterir. Bir diğeri devamlı bahsedilen aşırı pis kokma durumudur. Empati yoksunluğu da ayrıca verilen örnekte görülmektedir; çünkü can güvenliğini tehdit eden veya etmeyen herhangi bir felaket söz konusu olduğunda kişiler karşındakileri düşünmeyi bırakmışlardır. Son olarak ise, romanda insanların hayvanlara olan benzerliği açık seçik hayvan gibi hareket etmeleriyle ortaya konmuştur (Bkz. Bolt, 2007: 45-46). Hayvanların ise tıpkı insan gibi hareket ettikleri anlatılmaktadır:

*İki arabanın arasına sıkışmış bir insanın cesedi çürümekteydi. Doktorun karısı gözlerini kaçırıyor. Gözyaşı yalayan köpek yaklaşıyor ama ceset onu ürkütüyor, iki adım atıyor, sonra aniden tüylerini kabartıyor, boğazından acı bir hırlama yükseliyor, bu köpeğin sorunu insanlara çok yakın olması yakında o da insanlar gibi acı çekmeye başlayacak (Saramago, 2017: 313).*

Yazar, insan ile hayvan arasındaki çizginin ne kadar bulanıklaştığı hatta insan ve hayvan davranışlarının yer değiştirdiğini ortaya koymaktadır. İnsan hayvan gibi davranırken, hayvan ise insanlaşmaya başlamış olarak görülmektedir. Köpek ve kadın arasındaki bağ göz önüne alındığında, ikisinin de benzerlikleri olduğu dikkat çekmektedir. Köpeğin de tıpkı kadın gibi gözleri görmektedir. İkisinin de gözlerinin görüyor olması yani hala kısmen Sembolik düzlemde yer almaları, çevrelerindeki kötülüklerle şahit oluyor olmaları, bu kötülükler arasında söz gelimi insanca kalmalarını sağlamış olan tek sebeptir. Çünkü, onlar bir taraftan da kendilerine sunulan *gerçeklikte* yaşamaktadırlar. Ceset görünce tıpkı felaket gelmeden önce diğer insanların da yaptıkları gibi iğrenme ve korkma duyguları gösteren kadın ve köpek arasındaki bu aynılışma açıkça gözlemlenebilmektedir. Eğer kadın da kör olsaydı, muhtemelen, o şahit olduğu çirkin davranışları yapan insanlardan birisi olacaktı ve umursamayacaktı-- yani kendi tabiatıyla uzlaşması kolay olacaktı. Bir başka deyişle, sunulan gerçekliğin ötesindeki Gerçek düzleme tamamen geçiş yapmış olacaktı. Ancak hala gördüğü için ve yarı Sembolik düzlemde olduğu için, insanların bu hallerine şahit olmak ona acı vermektedir.

*Ara sıra bir mağazanın girişinde durup kokluyorlardı, ne tür olursa olsun, yiyecek kokusu gelip gelmediğini anlamak istiyorlardı (...) İçerideki manzara öncekilerden farklı değildi, boş rafların, devrilmiş vitrinlerin ortasında körler dolanıyordu, çoğu kediler gibi dört ayak üstünde, pislik içindeki zemini elleriyle yokluyorlardı (Saramago, 2017: 228-229).*

Hastaneden beri doktorun karısının yüzüne vuran çirkin hakikat, bu sahnelerle adeta ete kemiğe bürünmüştür. İçine doğdukları Sembolik düzlemde medeniyetin getirdiği toplumsal kurallara uyarak yaşayan insanların zor durumda kaldıklarında ne hale büründüğünü kendi gözleriyle görmüştür. Doktorun karısının Gerçek’e en yakın kişi olmasının sebebi de (Bkz. Aristodemou, 2011: 2) onun hem körlerin dünyasına girmesi yani bir kör gibi yaşaması hem de gözleri gördüğü için kendi gören dünyasında yaşamasıdır. Böylece hem kendi benlik sınırlarının ötesini hem de körlerin sınırlarının ötesini görmektedir. Yaşananlara tanık olmak ise onu yıkmaktadır, karşılaştığı manzaraları anlatmakta başarısız kalmaktadır, telaffuz edemediği bir çaresizlik, şaşkınlık ve acı içindedir. Bu



durum dilin sınırlı olduğunun, asıl hakikati anlatmakta ne kadar eksik kaldığının bir göstergesidir. Kadının acı çekiyor olması Gerçek düzleme girip de hakikati öğrenmenin getirdiği bir yıkımdır. "Yalnızca dehşeti görsün diye dünyaya gelmiş bir kadını, siz o dehşeti hissediyorsunuz, bense hem hissediyorum hem de görüyorum" (Saramago, 2017: 278).

Gerçek, şokeden, dönüştüren ve hatta özneyi tamamen yıkan bir durumdur (Bkz. Aristodemou, 2011: 3). Romanda insanların değiştiğinin en açık göstergesi olarak kahverengi gözlüklü genç kızın kendinden yaşça oldukça büyük olan yaşlı adama olan sevgi itirafıyla anlatılmaktadır:

*Seninle birlikte olmayı isteyecek kadar seviyorum seni, bunu da ilk kez birine söylüyorum, Daha önce karşılaştığımız bunları söylemezdim bana, benim gibi yaşlı adama, kafası yarı kel, saçları beyaz, gözünün biri bantlı, öteki gözü kataraktlı, O günkü kadın olsaydım söylemezdim, bunu kabul ediyorum, bunu sana söyleyen, bugünkü kadın (Saramago, 2017: 309).*

Bu süreçten anlaşıldığı üzere, genç kızın büyük bir değişim geçirdiği açıktır. O aslında kör olmakla, bir bakıma görmeye başlamıştır. Herkesin kör olduğu, birini görmenin ya da görülmenin anlamını yitirdiği bu ortamda bakış zaten kaybedilmiştir. Bunun doğal sonucu olarak dış görünüş de önemini yitirmiş, birine âşık olmadan önceki tek kıstas insanların kişiliği olmuştur. Böylelikle genç kız ve diğerleri için körlük, hakikatleri görmenin yolunu açmaktadır. Bu, doktorun şu sözlerinden de anlaşılmaktadır: "Muhtemelen her şey gerçek haline körler dünyasında kavuşuyor, dedi doktor" (Saramago, 2017: 133).

Lacan'ın kuramındaki bir diğer kavram da küçük obje a (objet petit a) dır. O, Sembolik düzlemin merkezinde, arzu objesini kendimizde ya da Ötekinde aramaya iten boşluktur (Lacan, 1994: 67-105; Akt., Ravini, 2013: 127). Göremediğimiz, telaffuz edemediğimiz şey, varlığımızın özüdür. Bu küçük objenin tanımını yapmak için şöyle bir benzetme yapabiliriz: örneğin ileride köy hayatını yaşamayı çok isteyen bir şehirli, kafasında bu yaşamı ideal bir yaşam olarak çizer. Sanki onu elde ettiğinde bütün hayatının düzene gireceğine inanır. Ancak zamanı gelip de bu hayalini gerçekleştirdiğinde, kafasındaki idealize edilmiş yaşamla elde ettiği yaşam arasında çok fark vardır. Bu durum kişide hayal kırıklığı yaratır. Hayali gerçekleştirdiği için kişi, o anda mutlu olsa da hayalindeki idealden çok uzak olduğu için tatmin olmaktan uzaktır. Dolayısıyla asıl istediği şeye asla ulaşamamıştır. Bu hayal kırıklığından sonra kişi başka bir arzu nesnesi arar; ta ki içindeki tarif edemediği eksiklik hissini doldurana kadar. İşte obje petit a buna benzer bir arzu nesnesidir. Sembolik düzlemde bulunması imkânsız olan, asla ulaşamayacak olandır. Ancak insan yaşam boyu onu arayacaktır; çünkü içinde onu devamlı bu arayışa iten bir dürtü vardır.

İnsanlık ne aradığını bilmeden bu arzu nesnesini aramaktadır. Romandaki kahramanlar da arayıştadırlar. Kimi Tanrıya, kimi ailesine, kimi hükümete güvenir. Umudun ve hakikatin (truth, vérite) onlarda olduğunu düşünürler. Devleti ve Tanrıyı her sorunu çözebilecek bir yapı olarak idealleştirirler. Ancak kör olduklarında idealleştirilecek bir tarafları kalmadığını tecrübe etmişlerdir. Bu durumun sonucu olarak yaşadıkları hayal kırıklıklarıyla birlikte arzu nesnesinin kendilerinde olduğunu anlarlar. "Hepimizin içinde adını koyamadığımız bir şey var işte biz oyuz" (Saramago, 2017: 278). Kahverengi gözlüklü genç kızın doktorun içimizde bulunan şeye öz ya da ruh demesine verdiği bu cevap, obje petit a 'nın bir tasviri olarak da görülebilir. İçlerinde olduğunu hissettikleri şey tabiatlarının acımasızlığıdır. Kendileriyle ilgili göremedikleri, dokunamadıkları, adını koyamamaları da varlığını bildikleri hakikattir (truth, vérite) bu.

Körleşmeden önce insanlar objeyi kendilerinde (küçük Öteki) ya da başkalarında (Büyük Öteki) aramaktadırlar. Büyük öteki yani Tanrı, hükümet, anne, baba vs. gibi sembolik düzende yer alan öğeler toplumsal ve dilsel sınırlar içinde kalmışlardır. Bu yüzden artık yardımları olamaz. Körlük başlarına geldiğinde bu kurumların hiçbir faydasının olmayacağını onlar da görmüşlerdir. Hükümet onları pislik içinde kaderlerine terk etmiş, Tanrı ise bu olanları göremeyecek kadar "kör" olmuştur. Kör Doktor ve karısı kiliseye girdiklerinde bütün heykellerin gözlerinin beyaz bant ile kapatıldığını görürler: "Gözlerinin gördüğü şey gerçek olamazdı, çarpmış adamın gözlerinde beyaz bir bant vardı" (Saramago, 2017: 320). Tanrının da olanlara gözünün kör olduğunun kanıtlarından birisi bu görüntüdür. Bu durumda Tanrı ve onun yarattığına inanılan insan arasında ne fark vardır? Bu noktada körlerin fark ettiği şey hakikatin, hayatları boyunca aranan objenin, belki de umudun ne Tanrıda ne de başkalarında bulunduğudur. O, Büyük ötekinde, Sembolik düzlemde değil, Gerçek düzlemde, kendi benliklerinin içindedir. Tıpkı ölümlü olduğumuzu kabullenip, bu bilgiyle yaşamayı



öğrenmemiz gibi, körler de körlükle yaşamayı öğrendiklerinde kayıp objeyle buluşmaktadırlar. Kayıp obje ise kendileri de dahil insanlığın bencil, yozlaşmış ve olası bir kaos durumunda her türlü vahşeti yapabilecek kapasitede oldukları hakikatidir. Aristodemou'ya kulak verdiğimizde şöyle der: “Konuşan varlık, körlüğüyle barışmak, cahilliğiyle yaşamayı öğrenmek ve sınırlı durumunu kabul etmek zorundadır: bir diğer deyişle, tıpkı seansın sonundaki bir hasta gibi, özne kendi sınırları ve kaçınılmaz ölümlüğüyle yaşamayı öğrenmelidir” (Aristodemou, 2011: 11). Bu kabullenişle gelen şey insanların mücadele etmenin iyi bir yolunu düşünmeye başlamalarıdır. Başkalarında şahit oldukları vahşi davranışlar, kendi yaptıklarının ve yapacaklarının da göstergesi gibidir. Kendilerini tanımlarıyla birlikte diğer insanları da tanıdıklarından, o insanlardan gelebilecek zararları tahmin etmeleri zor değildir. Bu yüzden onlarla nasıl mücadele edeceklerine dair farkındalık kendilerini tanımlarıyla ortaya çıkmıştır:

*En kötüsü örgütlü olmamız, her binada, her sokakta, her semtte bir örgüt olmalıydı, Bir hükümet olmalı dedi karısı, Bir örgüt, bedenimiz de örgütlü bir sistemdir, örgütlü kaldığı sürece hayatta kalıyor, ölüm ise örgütsüzlüğün sonucundan başka bir şey değil (...) örgütlenmek bir bakıma görmeye başlamak demektir” (Saramago, 2017: 297).*

Büyük Ötekilerden umudunu kesen körler, çözümün toplu hareket etmekte olduğunu anlamıştır. Küçük Ötekî'ne dönmüşler, kendileri gibi olanlara karşı mücadelede en iyi çözümün örgütlenmek olduğunu anlamışlardır.

Kitabın sonlarında yer alan şu cümle ise gerçekten de insanların körleşmeden önce zaten görmediklerini düşündüklerini göstermektedir: “Bence biz kör olmadık, biz zaten kördük, Gören körler mi, Gördüğü halde görmeyen körler” (Saramago, 2017: 330). Yazarın verdiği bu mesaj, Lacan'ın Gerçek kavramının muhteşem bir açıklaması olarak görülebilmektedir. Bakmanın görmek olmadığını, körleşmeleriyle bile aslında hakikatleri görmeye başladıklarının en iyi kanıtıdır. Demek ki insanın hakikati görmesi ya da bilmesi için, görmemesi ve bilmemesi gerekmektedir. Gerçek, görünenin değil görünmeyenin, söylenenin değil söylenmeyenin bulunduğu düzlemdir.

## Sonuç

Çalışmamızda, José Saramago'nun *Körlük* romanı öncelikli olarak ait olduğu distopya türünün özellikleri göz önüne alınarak incelenmiştir. Romanın distopik türe ait olduğunun en önemli göstergeleri en karamsar ortamda bile okuyucuya umut aşılamaı bilmesi ve toplumsal düzene yapılan eleştirilerdir. Ayrıca, eserin bu eleştirel yönünden yola çıkarak ani körlüğün sebep olduğu distopik bir ortamda yaşananların hem karakterlerin kendilerini tanımlarını hem de bu otoriter kurumların faydasızlığını fark etmeleri, Lacan'ın Gerçek kavramı çerçevesinde değerlendirmiştir. Ani körleşmeyle birlikte Sembolik düzlemden Gerçek düzleme geçen karakterler kendi *obje petit a*'larını bu düzlemde bulmuşlardır. Bu obje, kendilerinin de dahil olduğu insan doğasının çok acımasız olduğu bir düzlemdir. Şahit oldukları ve bizzat deneyimledikleri iğrençlikler karakterlerimize kendilerini ve insanlığı tanıma imkânı vermiştir. Çözümün kendilerinde olduğunu fark etmelerinin tek yolu sorunun da kendileri olduğunu anlamalarından geçmektedir. Böylece kendilerini tüm acımasızlıklarıyla ve iğrençlikleriyle kabul ettikleri andan itibaren ileriye doğru bir adım atmışlardır. Çünkü kendilerini tanımları demek, karşılarındaki insanları da tanımları ve buna göre onlarla mücadele etmeleri anlamına gelmektedir. İşte Saramago da bize umudun tek bir yolla korunabileceğini söyler: İnsanlar Sembolik düzenin Büyük Ötekilerinden yani devletten ve Tanrıdan umudu kesmeli, kendi benliğini tanımalı, kabullenmeli, devlet yerine birbirlerinden güç almalıdırlar. Dolayısıyla olası bir kaos durumunda, romanın da bir uyarı olarak ortaya koyduğu gibi insanlık ancak birlik olduğunda hayatta kalabilecektir. Doktor ve karısı kiliseye girdiklerinde heykellerin, elindeki tepsidede oyulmuş gözlerini tutan kadın hariç, gözlerinin beyaz bir bantla kapatıldığını görürler. Bu durum Tanrı'nın da bu distopik ortama karşı kör olduğunun en iyi göstergesidir. Beyaz bir bantla gözleri kapatılan heykeller, tıpkı beyaz bir körlükle lanetlenen sıradan insanların durumuna düşmüşlerdir. Doktor'un karısı da tıpkı oyulmuş gözlerini tepside sunan kadın gibi sunmuştur kendi gözlerini, sırf diğer körlere yardımcı olabilmek için. Bu durumda kör bir Tanrı'nın ve sözde kutsal varlıkların o çaresiz körlere bir farkı var mıdır? İşte insanlar kendilerini ölüme terk eden devletin ve acılarına kayıtsız kalan Tanrı'nın fayda getirmeyeceğini Gerçek düzleme geçince anlamışlardır. Sembolik düzlemde çok büyük bir yeri olan bu kurumlar, Gerçek düzlemde önemini yitirmiştir. Yazar asıl çözümün bu kurumlarda olmadığını eleştirerek şu mesajı verir: Sorunları yaratan insanlık birlikte hareket edince o sorunları aşmayı da bilir. Bu sebeple insanlık, kendilerini birçok parçaya



bölen din, devlet, sağlık sistemi gibi yapılarla işleri karmaşıktırmak yerine çözümünü en yakında yani kendi içlerinde aramalıdır.

## Kaynakça

- Ağkaya, O. (2016). Ütopya ve Distopya: Siyasetin Edebiyat Üzerindeki Etkisi. *Mebü Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(4), 23-48. DOI: 10.18026/cbayarsos.280053.
- Aristodemou, M. (2011). Democracy or Your Life! Knowledge, Ignorance and the Politics of Atheism in Saramago's *Blindness* and *Seeing*. *Law, Culture and the Humanities*, 9 (1), 1-19. DOI: <https://doi.org/10.1177/1743872111400680>
- Bolt, D. (2007). Saramago's blindness: Humans or animals? *Explicator*, 66(1), 44-47. <https://doi.org/10.3200/EXPL.66.1.44-47>
- Costa, M. J. (2013). On Saramago. *The Threepenny Review*, 133, 10-12. <http://www.jstor.org/stable/24429610>
- Çelik, E. (2015). Distopik Romanlarda Toplumsal Kurgu. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 18(1), 57-79. <https://doi.org/10.18490/sad.26868>
- Çörekçioğlu, H. (2015). *Modernite ve Ütopya: Ütopya, 1984 ve Mülksüzler Üzerinden*. İstanbul: Sentez Yayıncılık, Birinci Basım.
- Hillman, A. L. (2009). "Hobbes and the Prophet Samuel on Leviathan Government". *Public Choice*, 141(1/2), 1-4. URL: <http://www.jstor.org/stable/40270940>.
- Jaggi, M. (2008). *New Ways of Seeing*. Jose Saramago ile Röportaj. *Guardian*. 22 Kasım 2008. Erişim tarihi: 22.02.2021. URL: <https://www.theguardian.com/books/2008/nov/22/jose-saramago-blindness-nobel>.
- Joseph, J., Edward C. (2019). Expression of Multidimensional Identities in the Post-truth World: Innate Identities in Saramago's *Blindness*. *Rupkatha Journal of Interdisciplinary Studies in Humanities*, 11(3), 1-14. DOI: 10.21659/rupkatha.v11n3.09
- Kavas, F. (2019). *Çağdaş Sanatta Ütopya ve Distopya*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. URL: <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/ET000177.pdf>.
- Krabbenhoft, K. (2001). Saramago, Cognitive Estrangement, and Original Sin?. *Portuguese Literary & Cultural Studies* 6, 123-153.
- Lacan, J. (2005). *Écrits: A Selection*. Alan Sheridan (Çev.). Londra: Taylor & Francis e-Library, Birinci Basım. URL: [https://www.academia.edu/42900495/Ecrits\\_A\\_Selection\\_by\\_Jacques\\_Lacan\\_z\\_lib\\_org\\_](https://www.academia.edu/42900495/Ecrits_A_Selection_by_Jacques_Lacan_z_lib_org_).
- Lacan, J. (2013). *Psikanalizin Dört Temel Kavramı*. Nilüfer Erdem (Çev.), İstanbul: Metis Yayınları, İlk Basım.
- Lundell, M. (2010). Imaginary/Symbolic/Real. *The Encyclopedia of Literary and Cultural Theory*, 1-5. DOI: <https://doi.org/10.1002/9781444337839.wbelctv1i001>
- Ravini, S. (2013). Lili Dujourie: Desire and Withdrawal. *Afterall: A Journal of Art, Context and Enquiry*, 34(34), 126-134. URL: <https://www.jstor.org/stable/10.1086/674194>.
- Saramago, J. (2017). *Körlük*. Işık Ergüden (Çev.). İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, Birinci Basım.
- Şerbetçi, B. (2010). *Lacan'ın Nazar Kavramı ve Benlik İnşasına Körlük Üzerinden Bir Bakış*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Bilgi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. URL: <https://www.ulusaltezmerkezi.net/lacanın-nazar-kavramı-ve-benlik-insaasına-körlük-uzerinden-bir-bakış/>.
- Vieira, P. I. (2009). The Reason of Vision: Variations on Subjectivity in José Saramago's *Ensaio sobre a Cegueira*. *Luso-Brazilian Review*, 46(2), ss.1-21.

Tuzgöl, K. (2018). Lacanyen Psikanalitik Kuram ve Öznenin Konumu. Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi, 1(1), 41-53.

Žižek, S. (2011). İdeolojinin Yüce Nesnesi. Tuncay Birkan (Çev.). İstanbul: Metis Yayınevi, Dördüncü Basım.

### **Extended Abstract**

*José Saramago's Blindness has a great way of understanding the true nature of humanity. Through the ages, we assume humanity is civilized and left behind its wildness and dark side. However, this novel wants us to understand that we still behave depending on our instincts, among these, survival has the crucial importance. Blindness shows this survival environment very clear and you see that in the times of need, nobody cares about others, that people are ready to crush others to get them out of their way, no matter what it costs. The novel starts with a man's being blind suddenly, when sitting in his car. Except one person, Doctor's wife, everyone becomes blind one by one. So, she pretends to be blind in order to be accepted by others, otherwise, she wouldn't company her husband. With the epidemic of this "white evil", government lose control and corruption rules over the country. You can witness how people get in a harsh competition to bring each other down without taking any morality, value or conscience into consideration. This lack of conscience leads a chaos, consequently a dystopic life.*

*The reason why the Psychoanalytical Theory of Lacan is chosen for this study is to show how the dystopic situation takes place in the novel leads an enlightenment for the characters. Jacques Lacan's notion of Real will be applied to this enlightenment process since, with getting into the Real order, the characters acknowledge their true colors as humans. For all their lives, characters have lived in a complete ignorance of the truths. They assume Symbolic Order in which they live is the reality and nothing can be found beyond. However, Symbolic is just an order that is confined to what we can see or of what we can describe. It is limited to the extent of the ability of our language, whereas Real is the order where the things that cannot be described because of the limits of language can be found. That is where the unspeakable or indescribable exists. Take death as an example, it cannot be described because it transcends beyond our limited apprehension.*

*During the stay in hospital, characters witness rape, hunger, murder and all kinds of atrocities which resulted in realization that the ones who commit crimes, are no different from themselves. Because, when they put themselves in the criminals' place, they know that they will do the same, commit crimes without blinking an eye. This is the ugly truth that they have to reconcile. Upon reconciling with the grim reality, they become aware of what they have to face, as well as what to expect from the ruthless people around them and realize it is only through being united, it is possible to survive against others. Doctor's wife takes human body as an example to explain how people are like body parts that have to come together for human body to function properly. If even one member is missing, then the body doesn't work and sickness eventually overcomes. Having entered into the Real order, they understand that Big Other (l'Autre) which can be exemplified as God or government has no answer for them to get out of their sickening situation. To indicate this, Saramago lies the church scene as an example before our eyes, where doctor and his wife enter the church and woman sees all the icons have their eyes closed with a white dye. This scene symbolizes the blindness of Big other, God about whom people think he has all the answers and only he can save them. Saramago indicates how to believe in a god is futile in times of decay and desperation, for, he is blind, as well. Salvation is not the hands of a big power that we assume to protect us, quite the opposite it is in our hands. As long as people realize this and stick together to overcome all the desperate circumstances, they don't need anything or anyone. That is what Saramago tries to show to his readers. Realizing this, we witness an awareness phase in which characters understand the only way in order to be saved is to be aware of their power lies within, that is to say Little other (l'autre), not in an external power. That moment is also the exact point where they get their objet petit a which is an unidentified object for which human beings search during lifetime. In our case, the objet petit a is their finding of the true nature of humans, meaning, of themselves.*

*To conclude, this study aims at finding how the dystopic situation in which characters find themselves triggers some kind of enlightenment about being human and about coming together to get through tough situations by using Lacan's notion of Real that enables us to take a look within human psyche.*

